

NATURSKYDDET — EN SAMHÄLLSFRÅGA

Av docent OLLE NYMAN

BLAND alla våra ideella rörelser av olika slag borde naturskydds-rörelsen rimligen vara en av dem, som den moderna människan har anledning att stödja mest oreserverat. Den borde kunna räkna på allmänt gillande tvärsigenom alla parti-, sekt- och socialgrupps-skrankor. Det må vara att den mötes av total likgiltighet från många, av sval och overksam sympati från ännu flera, men direkt avståndstagande torde vara sällsynt. Det är inte så lätt att uppträda mot en rörelse, som ingenting annat vill än att vårda det vackra och värdefulla vi har i våra svenska marker, att öka trivseln och trevnadsvärdena i folkhemmet, att slå vakt om det sköna, fria, friska och livsförnyande som den svenska naturen har att bjuda människorna i jäktets, maskinernas och automationens tidevarv.

Även om den allmänna opinionen i sin attityd gentemot naturskyddssträvandena kan karakteriseras som åtminstone ljumt välvillig, med en tendens mot något starkare positivt engagemang, är det dock starka intressen som bjuder motstånd mot dessa strävanden. Produktionen och de ekonomiska realiteterna kräver för varje år som går en allt större tribut. Motståndet mot naturskyddet blir inte mindre verksamt därför att det inte så mycket manifesterar sig i vädjanden till den allmänna opinionen, inte så mycket framträder med sin argumentation i den allmänna debatten, utan i stället direkt kommer till uttryck i myndigheternas beslut och i fullbordade fakta ute på fältet. Man betygar sin respekt för naturskyddets strävanden, men man handlar ofta stick i stäv mot dessa under trycket av de förment obevekliga ekonomiska intressena.

Det vore dock orätt att inte medge att även statsmakternas attityd mot naturskyddet på senare tid blivit något mera positiv. Tillkomsten av 1952 års naturskyddslag var ett betydelsefullt framsteg. Men tyvärr har lagstiftningen ännu inte fått de komplement, som är nödvändiga för att full effektivitet skall kunna uppnås, nämligen

dels ekonomiska resurser som kan ställas till förfogande för ersättningsändamål vid fall av intrång i enskildas näringsutövning till följd av naturskyddsåtgärder, dels en tillfredsställande statlig organisation av naturskyddsärendenas bevakning och handläggning. Den nuvarande ordningen karakteriseras av en långtgående splittning och brist på fasta och klara linjer. Någon central naturvårdsmyndighet, som har att utöva den allmänna tillsynen på detta område, finns inte för närvarande. Den allmänt administrativa och beredande handläggningen sker visserligen inom jordbruksdepartementet, men i övrigt är den centrala organisationen mycket splittad. Domänstyrelsen, byggnadsstyrelsen, riksantikvarieämbetet, kammarkollegium, fiskeristyrelsen och vetenskapsakademien är härvid att nämna. Vart och ett av dessa organ har mer eller mindre betydelsefulla uppgifter inom natur- och landskapsvården. Lokalt är det länsstyrelserna som är ansvariga, numera med naturskyddsråd vid sin sida. Dessa senare har dock endast rådgivande kompetens. Länsstyrelsernas lagtillämpning, graden av deras frejdighet eller försagdhet, blir i stor utsträckning avgörande för huruvida den nya naturskyddslagen kommer att bli en död bokstav eller en påtaglig realitet.

Härtill kommer att ett par fria organisationer har pålagts betydelsefulla uppgifter på detta område. Det gäller Svenska naturskyddsföreningen, som av staten erkänts som den allmänna sakkunniginstitutionen inom naturskyddet i egentlig mening, och Samfundet för hembygdsvård, som fått ställningen som erkänt remissorgan när det gäller landskapsvården i vidare mening. Man kan beklaga organisationssplittningen, som medför bristande överblick och samordning och leder till en skadlig decentralisering av ansvaret för naturskyddspolitik, men så länge denna ordning består, gäller det att göra det bästa av situationen inom den nuvarande organisationens ram. Det bästa som då kan göras är att så mycket som möjligt stödja de två frivilliga sammanslutningar som främst arbetar på detta område. Både Svenska naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård har på ett berömvärt sätt anpassat sig efter de vidgade uppgifter som nu åligger dem.

Arbetsprogrammet för naturskyddet och landskapsvården är mycket omfattande. Men det är några uppgifter som har en särskild aktualitet, där naturvårdens frontlinjer är speciellt utsatta och där det fordras verkliga krafttag för att få en bättre ordning till stånd. Hit hör hela den stora och svåra frågan om den så länge sorgligt försummade vattenvården. Kampen mot föroreningarna får ägnas

en helt annan uppmärksamhet än tidigare, och det kommer att krävas långtgående och mycket kostnadskrävande åtgärder för att få någon bättring till stånd beträffande våra nedsmutsade och igenväxande sjöar och vattendrag. Sjösenkningar i samband med torr-lägningsföretag är en annan naturvårdsfråga, som dock kanske har mindre aktualitet nu än under en tidigare period. I detta hänseende framstår Hornborgasjöns sänkning som det herostratiskt ryktbara sorgespelet. Det visar hur rätt naturskyddets målsmän hade, men hur maktlösa de var. Även i detta fall torde man dock kunna räkna med åtminstone någon vändning till det bättre tack vare ihärdiga insatser av de lokala naturvårdsrepresentanterna.

En stridsfråga av första ordningen är hur fullständigt utbyggnaden av våra vattenfall skall ske. Mörrumsån är ett aktuellt exempel, sjön Lossen i Härjedalen, Ottsjön i Jämtland, Kultsjön och Kultsjöån i Västerbotten samt Lilla Luleälv är andra. Här är det ju inte i främsta rummet förlusten av de ståtliga fallen som ger anledning till invändningar utan de våldsamma sjöregleringarna, som dränker hela bygder och å andra sidan uttorkar och totalt förändrar floddalarnas karaktär. Självfallet är det ett vanskligt och känsligt avgörande, då rättvisa skall skipas mellan kraftproducenternas siffermässigt väl underbyggda krav och naturvårdens synpunkter, som inte är materiellt mätbara. Men naturskyddsfolket borde åtminstone ha rätt att plädera för sin sak — som förvisso inte endast är deras — utan att utmålas som »fantaster och skrikhalsar», vilket skedde i remissdebatten den 19 januari i år av disponent Gerard De Geer. Friherre De Geer betygade visserligen turistföreningen och naturskyddsföreningen sin högaktning, men han ansåg dock att naturskyddet på det hela taget gått för långt och att dess talesmän gjorde sig skyldiga till våldsamma överdrifter. Om ett eller annat överord blivit fällt i helig ilska, är det dock något som väger fjäderlätt i jämförelse med de överdrifter i handling, de irreparabla missgrepp och den direkta förstörelse av svensk nationalegendom, som naturskyddets motståndare i olika sammanhang gjort sig skyldiga till.

Att vattenkraftsmännen har en benägenhet att se alltför ensidigt och konventionellt på problemet och att de, så tekniker de är, inte rätt förstått atomkraftens kommande betydelse, framgick med all önskvärd tydlighet av en polemik för något år sedan mellan professor Hugo Osvald — förutvarande ordförande i Svenska naturskyddsföreningen — och vattenfallsstyrelsens chef (Dagens Nyheter 17 och 20/3 1955). Den sistnämnde yttrade 1953 att det såge ut »som

om atomåldern nu är mera avlägsen än den syntes vara för några år sedan. 50 år kan vi ställa in vår väntan på.» I januari 1955 hette det att »det dröjer åtminstone 20 år, innan atomkraften kan komma att spela någon avgörande roll för vår energiförsörjning», i mars 1955 skrev han att »det torde dröja i runt tal 10 år, innan vi kan ha ett första atomkraftverk av någon betydande storlek i drift här i Sverige», och i augusti 1955 yttrade han att »vi måste räkna med en tid av 5–8 år, innan atomenergien kan spela någon nämnvärd roll, men det finns nu möjligheter att se något mera optimistiskt på situationen än tidigare». (Citaten är hämtade från Hugo Osvalds artikel »Spel om en kejsarkrona» i Sveriges natur, häfte 6 1955.) När vattenfallsstyrelsens försvarare, folkpartisenatorn De Geer skriver att »vad atomkraften beträffar torde den inte stå till vårt förfogande förrän all vattenkraft är utbyggd i vårt land, dvs. om ett par tre decennier» (Dagens Nyheter 14/8 1956), är det ett exempel på en kortsynthet, som man trodde att till och med vattenkraftsmännen själva var på väg att frigöra sig ifrån.

En parallell till utnyttjandet av vattenfallen utgör grustäkten i våra åsar. Även i detta fall ha produktion och teknik gått skövlande fram och modellerat om landskapsbilden. Exploateringen av åsarna kan naturligtvis inte hejdas. Ansträngningarna får inriktas dels på att rädda de särskilt känsliga partier, som ännu kan finnas kvar, dels på att läka de sår i landskapet, som exploateringen medfört. Det går nämligen i många fall att bygga upp de åspartier som sargats. Schaktmassor från saneringsföretag i städerna erbjuder lämpligt fyllnadsmaterial. Att det går att åstadkomma något i detta avseende, om viljan verkligen finns, visar ett par exempel från Eskilstunas omgivning, där man med stadsplanearkitekten Sven Tynelius som drivande kraft skridit till verket att hela och bygga upp söndergrävda åspartier i känsligt läge. Man vill gärna uttala en önskan att våra planfackmän mera allmänt hade något av den positiva inställning till och kunskap om naturskydd och landskapsvård, som Tynelius är en föregångsman för inom sitt verksamhetsområde. Han är inte ensam — några av våra länsarkitekter har också gjort goda insatser — men kontakten mellan arkitekter och naturvårdare borde vara mera intim.

Att naturskyddets och landskapsvårdens målsmän har viktiga intressen att bevaka vid planeringen och utförandet av vägbyggen är självklart. Detsamma gäller om de problem, som upprullas genom det rationella skogsbruket. Här kommer ännu ett statligt verk utöver de förut nämnda in i bilden — skogsstyrelsen. Ett aktuellt

problem från detta gebit är den fara för utrotning, som nu hotar de ljusa och leende hagmarkerna, förr ett karaktärsbildande inslag i den mellansvenska landskapsbilden.

Slutligen medför den mer eller mindre oreglerade fritidsbebyggelsen av sommarstugekaraktär runt våra kuster och även på andra håll svårigheter, särskilt ur landskapsvårdens synpunkt. Det får ses till att denna bebyggelse inte i alltför hög grad får en förfulande inverkan på den miljö, som drar människorna dit; en enda olyckligt placerad byggnad kan skämma en hel landskapsbild. Det får också ses till att det skapas tillräckligt omfattande reservatområden i våra skärgårdar och kustbygder, dels för att bevara en genuin miljö, dels för att ge även andra än sommarstugeägare fullgod möjlighet att njuta av denna natur. I detta sammanhang finns det anledning att fästa uppmärksamheten på naturskyddslagens bestämmelse att ett område, »som på grund av sin egen eller omgivningens beskaffenhet är av väsentlig betydelse för befolkningens umgänge med naturen» kan fridlysas som naturpark. Därmed har man velat tillgodose behovet av områden för rekreations- och fritidsändamål. 1946 års naturskyddsutredning framhöll i sitt 1950 avgivna betänkande att det vore ett felaktigt inriktat naturskydd, som inte beaktade vikten av att tillräckliga, estetiskt tilltalande och ur fritidssynpunkt lämpliga områden hålls öppna för allmänheten.

Härmed är vi inne på den sociala motiveringen för naturskyddet, som på senare år kommit i förgrunden på ett helt annat sätt än tidigare som en följd både av ökat naturintresse och ökad fritid. Naturskyddet är inte en angelägenhet endast för naturforskare och en mer eller mindre exklusiv grupp intresserade lekmän eller för ett fåtal avancerade naturesteter. Det är något som angår alla, som överhuvud taget rör på sig utanför tätorternas hank och stör, vore det så bara utefter de största allfarvägarna. Även om det kanske låter paradoxalt, förhåller det sig säkert så att bilismen i hög grad har befordrat både sinnet för naturen och förståelsen för landskapsvårdens nödvändighet. Naturskyddet och däri inbegripet vården av landskapsbilden är en samhällsfråga och ett medborgarintresse, som inte lika lätt som tidigare låter sig undanskuffas.